

## **«Γυμνές ζωές», ανάμεσα στην ανθρωποφοβία και τον «ολόγυμνο» ηγεμόνα: Ο Νεοφιλελευθερισμός της απομόνωσης**

Η πανδημία Covid-19 που είναι σε εξέλιξη, προκάλεσε μια έκρηξη δημοσιευμάτων γνωστών και λιγότερο γνωστών φιλοσόφων και κοινωνικών επιστημόνων, σχετικά με τα αίτια της, την διαχείρισή της, τα ζητήματα εξουσίας και περιορισμού της ελευθερίας των πολιτών καθώς και για τις δυναμικές των μετασχηματισμών μετά το πέρας της πανδημίας. Τα κείμενα αυτά δημοσιευμένα και προσβάσιμα ηλεκτρονικά ενόσω η πανδημία είναι σε εξέλιξη, κυκλοφόρησαν και διαβάστηκαν με ταχείς ρυθμούς, με δεδομένη και την διαθεσιμότητα των αναγνωστών λόγω της καραντίνας. Κάποια από αυτά που έχουν την υπογραφή πρωτοποριακών μορφών της παγκόσμιας διανόησης όπως ο G. Agamben, ο Jean-Luc Nancy, ο David Harvey, ο Slavoj Žižek, η Naomi Klein προκάλεσαν μια εκθετική πανσπερμία σχολίων, κριτικών και απαντήσεων. Όχι σπάνια, η επιδημία που εξελίχθηκε πολύ γρήγορα σε παγκοσμιοποιημένη και παγκοσμιοποιητική πανδημία, αποτέλεσε πρόκληση και δοκιμασία όχι μόνο για τα συστήματα και τις πολιτικές υγείας διαφορετικών χωρών αλλά και για τις θεωρητικές προσεγγίσεις διαφορετικών στοχαστών.

Ο φιλόσοφος που προκάλεσε τις μεγαλύτερες αντιδράσεις και επικρίσεις υπήρξε ο Giorgio Agamben καθώς υποστήριξε emphaticά ότι τα μέτρα που πήραν οι κυβερνήσεις ήταν υπερβολικά και αποσκοπούσαν στην εγκαθίδρυση της κατάστασης εξαίρεσης και του ελέγχου του κράτους με την ευκαιρία της πανδημίας. Με τα λόγια του ίδιου:

Μια από τις πιο απάνθρωπες συνέπειες του πανικού που με κάθε μέσο επιδιώκεται να διασπαρθεί στην Ιταλία επ' ευκαιρία της λεγόμενης επιδημίας του κορωνοϊού βρίσκεται στην ίδια την ιδέα της μετάδοσης [της μολυσματικής ασθένειας], στην οποία ερείδονται και τα εξαιρετικά μέτρα έκτακτης ανάγκης που υιοθετήθηκαν από την κυβέρνηση.<sup>1</sup>

---

*Ο Γιώργος Τσιμουρής είναι κοινωνικός ανθρωπολόγος, διδάσκων στο Τμήμα της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Παντείου.*

Η πρόταση κλειδί του μεγάλου στοχαστή αφορά τις «συνέπειες του πανικού που με κάθε μέσο επιδιώκει [η κυβέρνηση] να διασπείρει για λόγους διακυβέρνησης», όπως προκύπτει και από αυτό το κείμενο του αλλά και απ' την διαχρονική του θέση του ότι η εξουσία δεν επιδιώκει να επιβάλλει την τάξη (την ίαση στην προκειμένη περίπτωση) αλλά να κυβερνήσει δια μέσου της αταξίας και της κατάστασης εξαίρεσης που στην συνέχεια κανονικοποιείται. Κατά συνέπεια το ζητούμενο απ' τη σκοπιά της εξουσίας είναι ο έλεγχος δια του πανικού καθώς όπως διευκρινίζει λίγο παρακάτω, «ακόμη πιο θλιβεροί και από τους περιορισμούς της ελευθερίας που εμπεριέχονται στα μέτρα είναι, κατά τη γνώμη μου, ο εκφυλισμός και οι αλλοιώσεις των ανθρωπίνων σχέσεων, που μπορούν να προκύψουν από αυτά» (ο.π.).

Οι προκλητικές αυτές απόψεις όπως θεωρήθηκαν, με δεδομένο μάλιστα ότι η Ιταλία είναι απ' τις χώρες που επλήγησαν περισσότερο απ' την φονική πανδημία, προκάλεσαν θύελλα αντιδράσεων, κάποιες από αυτές μετριοπαθείς και με χιούμορ, όπως αυτή του Jean-Luc Nancy που υποστήριξε με νόημα πως αν ως φίλος του Agamben τον είχε ακούσει και δεν είχε κάνει εγχείρηση καρδιάς θα είχε πεθάνει,<sup>2</sup> και κάποιες άλλες εξοργισμένες, όπως αυτή του νεοφώτιστου Christiaens<sup>3</sup> που τοποθέτησε τον Agamben στην ίδια όχθη με τον Donald Trump και τον Boris Johnson ως προς την αδιαφορία για τη δημόσια υγεία.

Παρατηρώντας την κατάσταση και τις σχετικές συζητήσεις από μια χώρα όπως η Ελλάδα, στην οποία η «αόρατος χείρ της [νεοφιλελεύθερης] αγοράς» έχει αποσυνθέσει τα συστήματα δημόσιας υγείας, τείνω να πάρω σοβαρά τους ισχυρισμούς του Agamben καθώς τα ερωτήματα ως προς τις ελλείψεις των δομών δημόσιας υγείας περιθωριοποιούνται ακόμα και δια της αυτολογοκρισίας. Η στάση μου αυτή ενισχύεται περαιτέρω απ' το γεγονός ότι η αποδυνάμωση του κοινωνικού κράτους με την ευκαιρία της πρόσφατης οικονομικής κρίσης συνοδεύτηκε με την ενίσχυση των μηχανισμών του κατασταλτικού κράτους σε συνδυασμό με την ενίσχυση των ιδεολογικών κρατικών μηχανισμών αναγκάων για τον διαρκή καλλωπισμό της εξουσίας.

Όπως συνέβη και με την πρόσφατη οικονομική κρίση, τα ΜΜΕ συνέβαλλαν γενναιόδωρα στην καλλιέργεια της ατομικής ευθύνης και της προσωπικής ενοχής ως προς την προστασία απ' την πανδημία, παρακάμπτοντας το θέμα των αποδεκατισμένων υπηρεσιών υγείας και τις ελλείψεις ως προς το προσωπικό και τον εξοπλισμό καθώς και την προστασία του προσωπικού πρώτης γραμμής. Με παρόμοιο τρόπο εξαφανίστηκαν απ' την δημόσια συζήτηση οι άνθρωποι που ήταν αναγκασμένοι να εργάζονται κατά την διάρκεια της πανδημίας παραβιάζοντας την καραντίνα, είτε γιατί αδυνατούσαν να επιβιώσουν μ' άλλο τρόπο, είτε γιατί κάλυπταν πάγιες ανάγκες που ήταν αδύνατο να ακυρωθούν ή να αναβληθούν όπως καταστήματα τροφίμων, εργαζόμενοι στην υγεία, στην καθαριότητα κλπ. Την ίδια τακτική, της «ευγενούς παράκαμψης» κράτησαν τα ελεγχόμενα απ' το κράτος ΜΜΕ και ως προς το θέμα της λειτουργίας των εκκλησιών και την μεταδοτικότητα του ιού δια της «θείας κοινωνίας».

Αντίθετα, την ίδια στιγμή είδαμε να αναπτύσσεται με ολοκληρωτικό τρόπο το κίνημα «μένουμε στο σπίτι», εξατομικεύοντας την ευθύνη για εκείνους που παραβίαζαν την καραντίνα ακόμα και όταν οι λόγοι της παραβίασής της ήταν αδήριτοι, ή άγνωστοι. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα κάποιοι απ' τους ίδιους τους πολίτες να αναλάβουν τον ρόλο της αστυνομίας, όπως το παράδειγμα της αστυνομίας των μπαλκονιών στην Ισπανία<sup>4</sup> ή την υπερβολική κριτική που αναπτύχθηκε στα κοινωνικά δίκτυα για την παράβαση της καραντίνας, με την βοήθεια και της δια-

σποράς ψευδών ειδήσεων. Παρόμοιες αντιδράσεις φαίνεται να δικαιολογούν τους ισχυρισμούς του Agamben για τον «εκφυλισμό και τις αλλοιώσεις των ανθρώπινων σχέσεων, που μπορούν να προκύψουν απ' τα μέτρα». Όπως η συνέχεια έδειξε, η καλλιέργεια της απομόνωσης και της «ανθρωποφοβίας» ως το κύριο μέσο ελέγχου της νόσου, εκτός από την καθιέρωση της καχυποψίας για τον πλησίον, προσανατόλισε την συζήτηση περί προστασίας στο ατομικό επίπεδο και στην ατομική ευθύνη, παρακάμπτοντας την υποχρέωση του κράτους για ενίσχυση των υγειονομικών δομών, τον έλεγχο σε μεγάλα δείγματα πληθυσμό, την ανυπαρξία των τεστ κ.λπ.

Θα μπορούσε ίσως να διαφωνήσει κανείς ως προς την έμφαση με την οποία διατυπώθηκε το επιχείρημα του Agamben αλλά θα ήταν δύσκολο να διαφωνήσει ως προς την ουσία του όταν ισχυρίζεται ότι επιβολή του περιορισμού «κατ' οίκον» και η αποστέρηση απ' τους πολίτες των θεμελιωδών κοινωνικών λειτουργιών ανάμεσα στις οποίες το δικαίωμα της συνάθροισης και της φυσικής επαφής καθιέρωσε συναινετικά την προτεραιότητα της «γυμνή ζωής», δηλαδή της ζωής ως βιολογικής ύπαρξης σε βάρος της κοινωνικής και πολιτικής διάστασης της ζωής. Το γεγονός ότι και πάλι εξαιρέθηκαν από το επιθετικό ενδιαφέρον του κράτους για την προστασία της ζωής οι συνήθειες «γυμνές ζωές», δηλαδή οι πρόσφυγες, οι μετανάστες<sup>5</sup>, οι φυλακισμένοι<sup>6</sup> και οι άστεγοι, αλλά και εργαζόμενοι σε εργοστάσια, δείχνει την αυθαιρεσία του ηγεμόνα ως προς την ενίσχυση των εξαιρέσεων που υπήρχαν και πριν το γενικευμένο πανικό της επιδημίας.

Όπως είναι ο κανόνας, σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης που ορίζονται μονομερώς απ' τον ηγεμόνα σύμφωνα και με την προσέγγιση του Carl Schmitt, η βιοπολιτική μπορεί να μετατραπεί εύκολα σε θανατοπολιτική ενώ την ίδια στιγμή η συνθήκη του γενικευμένου πανικού αποπροσανατολίζει το βλέμμα μας απ' την ηθική και πολιτική ευθύνη του ηγεμόνα που παραβιάζει την μια μετά την άλλη τις συνταγματικές δεσμεύσεις του δια της εξαίρεσης, με βάση το ηθικό έρεισμα της προστασίας της υγείας του συνολικού πληθυσμού. Εξάλλου, η επιβολή μέτρων για την προστασία της υγείας του πληθυσμού δεν αντιφάσκει καθόλου με την εμπέδωση του φόβου και εξ αυτού, του καθεστώτος διαρκούς ελέγχου στον ίδιο πληθυσμό. Αντίθετα, η επιβολή υγειονομικών μέτρων με σκοπό την προστασία του πληθυσμού δεν μπορεί να διαχωριστεί απ' τον έλεγχο του πληθυσμού αλλά αποτελεί και την ουσία της βιοπολιτικής σύμφωνα με την Φουκοϊκή προσέγγιση<sup>7</sup> και όχι μοναδικά σύμφωνα μ' αυτή. Η αποτελεσματικότητα με την οποία χώρες όπως η Ν. Κορέα και η Κίνα αντιμετώπισαν την επιδημία αφορά την ταχεία δυνατότητα χρήσης των προσωπικών δεδομένων και των πάσης φύσεως επαφών των πολιτών τους 'για το καλό τους', αυτή τη φορά και για τον έλεγχό τους στο μέλλον.

Με παρόμοιο τρόπο αλλά κάπως εσπευσμένα ο Ορμπάν, γνωστός μέχρι τώρα για τις ακροδεξιές του απόψεις και για τα δρακόντεια και παράνομα για το Διεθνές Δίκαιο μέτρα επιτήρησης των συνόρων από τους πρόσφυγες, κατάφερε να εγκρίνει στο συγγκριτικό κοινοβούλιο το νομοσχέδιο που δίνει την άδεια στην κυβέρνηση του Ορμπάν –αυτοκαταργούμενο ως εκ τούτου– να νομοθετεί με διατάγματα, κηρύσσοντας την χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης για αόριστο χρόνο, στο όνομα της καταπολέμησης της επιδημίας. Ο τρόπος με τον οποίο ο Ορμπάν απάντησε στις οργανώσεις υπεράσπισης των ατομικών ελευθεριών αλλά και στις ευρωπαϊκές αντιδράσεις όπως και αυτές του ΟΗΕ επιβεβαιώνει την κατάσταση εξαίρεσης για λόγους προστασίας της υγείας: «Το είπα ξεκάθαρα στους ευρωπαίους κλαψιάρηδες

ότι δεν έχω χρόνο να συζητήσω νομικά θέματα, συναρπαστικά χωρίς αμφιβολία, αλλά θεωρητικά, όταν πρέπει να σωθούν ζωές».<sup>8</sup> Καθόλου παράξενο βέβαια που ένας ακόμα εκλεγμένος, ακροδεξιός ηγέτης μαζί με τον Trump, και τον Ertogan, δεν έχει χρόνο να συζητήσει «θεωρητικά θέματα» που σχετίζονται με τις θεμελιώδεις ατομικές και πολιτικές ελευθερίες των πολιτών για τις ζωές των οποίων προτιμά να αποφασίζει μονομερώς και με την συνθήκη του κατεπείγοντος. Για τον Ορμπάν, η επιδημία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ευκαιρία.

Ο Agamben πολύ νωρίτερα απ' την επιδημία είχε τεκμηριώσει, ότι όλοι μας είμαστε υποκείμενοι σε μια εν δυνάμει κατάσταση εξαίρεσης. Για να το τεκμηριώσει επέλεξε παραδείγματα από πρόσφατες ιστορικές στιγμές. Η μια ήταν το «Διάταγμα του Προέδρου του Γ' Ράιχ για την προστασία του Λαού και του Κράτους», (Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat) της Γερμανίας, στις 28 Φεβρουαρίου του 1933,

το οποίο ανέστειλε τα άρθρα του Συντάγματος της Βαϊμάρης που αφορούσαν τις ατομικές ελευθερίες. Το διάταγμα δεν ανακλήθηκε ποτέ, με αποτέλεσμα όλο το Γ' Ράιχ να μπορεί να θεωρηθεί, από νομικής άποψης, ως μια κατάσταση εξαίρεσης που διήρκεσε δώδεκα χρόνια. Έκτοτε, η σκόπιμη διαμόρφωση μιας διαρκούς κατάστασης εκτάκτου ανάγκης ... αναδείχθηκε σε μια από τις βασικότερες πρακτικές των σύγχρονων κρατών, ακόμα και των λεγόμενων δημοκρατικών.<sup>9</sup>

Το δεύτερο παράδειγμα ήταν το Guantanamo και αφορά την

στρατιωτική διαταγή (military order) που εξέδωσε ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών στις 13 Νοεμβρίου 2001. Σύμφωνα με αυτή, νομιμοποιείται η «αόριστη κράτηση» (indefinite detention) και η παραπομπή σε δίκη από «στρατιωτικές επιτροπές» (military commissions) –για να μη συγχέονται με τα στρατοδικεία που προβλέπονται από το δίκαιο του πολέμου– των μη πολιτών οι οποίοι θεωρούνται ύποπτοι για συμμετοχή σε τρομοκρατικές ενέργειες.<sup>10</sup>

Η διαφορά ανάμεσα στον Ορμπάν και στους ευρωπαίους ηγέτες συνίσταται στο ότι οι τελευταίοι κρατούν τα προσχήματα δημοκρατικής διακυβέρνησης. Στην περίπτωση της Ελλάδας, όπως και σ' άλλες χώρες, τα σε μεγάλο βαθμό ελεγχόμενα απ' την κυβέρνηση ΜΜΕ συνέβαλαν στην δημιουργία γενικευμένου πανικού στρώνοντας τον δρόμο για σταδιακά αυστηρότερες απαγορεύσεις των οποίων η συνταγματική τους νομιμότητα είναι συζητήσιμη απ' τους νομικούς.<sup>11</sup> Με τον τρόπο αυτό επιβεβαίωσαν τον Carl Schmitt σχετικά με τον προσανατολισμό του κυρίαρχου ως προ τον καθορισμό μιας κατάστασης ως κατάσταση έκτακτης ανάγκης και ότι «Η ίδια η έννομη τάξη μπορεί να αναστέλλει από μόνη της την ισχύ της ... [και περαιτέρω ότι] η εξαίρεση είναι πιο ενδιαφέρουσα από την κανονική περίπτωση».<sup>12</sup>

Αξίζει να σκεφτούμε ότι η νομιμοποίηση των μέτρων του περιορισμού και της ανθρωποφοβίας επιβλήθηκε στην Ελλάδα όχι μόνο δια της εξασφάλισης συναίνεσης που είχε στο επίκεντρο την υγειονομική αναγκαιότητά τους –καθώς ο καθένας μας αποτελούσε εν δυνάμει εστία μόλυνσης και απειλής κάτι που ενισχύει την προσέγγιση του Agamben με δεδομένο ότι η κατάσταση εξαίρεσης χωρίζει τους ανθρώπους δια του ρευστού φόβου– αλλά και με το μπλοκάρισμα των απόψεων που αφορούσαν τις ευθύνες του νεοφιλελεύθερου κράτους για την κατάσταση στα νοσοκομεία, τις ελλείψεις εξοπλισμού και μέσω των προστασιών, τις επισφαλείς συνθήκες εργασίας του νοσηλευτικού προσωπικού που οδήγησαν σε αυτοκτονίες

των νοσηλευτριών στη γειτονική Ιταλία. Στο ίδιο «καθεστώς αλήθειας» εντάσσεται και η απουσία μιντιακού ενδιαφέροντος για τους πρόσφυγες, τους φυλακισμένους, τους άστεγους, και τις κοινωνικές ομάδες που ήταν σε κατάσταση εξαίρεσης επ' αόριστον πριν την επιδημία που ενισχύθηκε απ' την επιβολή των μέτρων.<sup>13</sup>

Όπως συχνά συμβαίνει με τα μεγάλα, επίμονα και διαρκή κοινωνικά προβλήματα, απουσίασαν από την δημόσια συζήτηση οι αιτίες που ενδεχόμενα προκάλεσαν την θανατηφόρα επιδημία, κάτι που για παράδειγμα συμβαίνει συστηματικά και με το προσφυγικό. Αν και στον επιστημονικό κόσμο οι ανησυχίες σχετικά με τις επιπτώσεις της υπερθέρμανσης του πλανήτη –της αυξημένης εκπομπής του άνθρακα, της διαρκούς υποβάθμισης του περιβάλλοντος<sup>14</sup> και της βιομηχανοποιημένης αγροτικής παραγωγής όπως τονίζει ο Harvey που «δεν επενδύει ποτέ στην πρόληψη»–<sup>15</sup> στην δημόσια υγεία είναι έντονες και καθόλου νέες, δεν φαίνεται να απασχόλησαν τους δημοσιογράφους και πολλούς άλλους ειδικούς που κλήθηκαν να σχολιάσουν επιστημονικά τους λόγους εμφάνισης της νέας επιδημίας.

Τέλος, η αοριστία τόσο ως προς την διάρκεια των μέτρων –θυμίζω ότι όταν πάρθηκαν τα μέτρα, οι ενγκεκριμένοι ειδικοί μιλούσαν για περίπου 2-3 εβδομάδες καραντίνα– όσο και προς το αυστηρότητα των περιορισμών, σε συνδυασμό με την χρήση μιας γλώσσας εμπόλεμης κατάστασης, μας υπενθυμίζουν ότι η κατάσταση εξαίρεσης μπορεί να επεκταθεί αόριστα και ως προς το χρόνο και ως προς την ένταση καθορίζοντας διαρκώς νέες υγειονομικές ζώνες απομόνωσης και την καθιέρωση νέων μορφών «βιολογικών υποκατηγοριών πολιτών»,<sup>16</sup> ή ενισχύοντας τις παλιές. Κατηγορίες δηλαδή σε αόριστη απομόνωση λόγω της επικινδυνότητάς τους στην υγεία των πολιτών.

Κάτι τέτοιο μας υπενθυμίζει ο Agamben σ' ένα απ' τα τελευταία κείμενά του, υποστηρίζοντας ότι μπορεί να έχει απρόβλεπτες συνέπειες σ' ότι αφορά το πλαίσιο της κοινωνικότητας, την διάρρηξη των συλλογικοτήτων και τις νέες μορφές εκπαίδευσης και εργασίας.<sup>17</sup> Μέχρι τότε, ο γενικευμένος πανικός, η αναγκαιότητα του οποίου έχει αμφισβητηθεί όχι μόνο φιλοσοφικά αλλά και από επιδημιολόγους που μίλησαν για φιάσκο,<sup>18</sup> θα συρρικνώνει τα περιθώρια κριτικής στον ολόγυμνο ηγεμόνα καθιστώντας την γύμνια του αόρατη μέχρις ότου βρεθεί ο «αναθεματισμένος» αυτός που έχει «εγκαταλειφθεί»<sup>19</sup> απ' τον κυρίαρχο, να αναφωνήσει ότι «ο βασιλιάς είναι γυμνός». Μέχρι τότε, αξίζει να αναστοχαστούμε πάνω στην διατύπωση του φιλόσοφου ότι «Ακόμη πιο θλιβεροί και από τους περιορισμούς της ελευθερίας που εμπεριέχονται στα μέτρα είναι, κατά τη γνώμη μου, ο εκφυλισμός και οι αλλοιώσεις των ανθρωπινων σχέσεων, που μπορούν να προκύψουν από αυτά»<sup>20</sup> μετά το τέλος της πανδημίας.

Όπως οι Lancione & Abdou Maliq (2020) υποστηρίζουν,<sup>21</sup> ακολουθώντας το ερμηνευτικό παράδειγμα των Deleuze & Guattari (1977), «οι συναισθηματικές ικανότητες των [υγειονομικών] μέτρων θα μπορούσαν να τροφοδοτήσουν υποκειμενικότητες που όχι μόνο επιθυμούν την καταπίεσή τους αλλά την επιζητούν στο όνομα της ασφάλειας».<sup>22</sup> Φυσικά όλα αυτά δεν είναι νέα, αλλά μαζί την Ισλαμοφοβία και τον κίνδυνο τρομοκρατίας στο πρόσωπο του Μουσουλμάνου πρόσφυγα, δημιουργούν, στο όνομα της υγειονομικής προστασίας, ένα νέο πεδίο δράσης που οδηγεί δια της ασφαλειοποίησης στον περιορισμό των πολιτικών ελευθεριών και στη λιτότητα.

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. [https://www.alterthess.gr/content/molynsi-toy-giorgio-agamben?fbclid=IwARoCKMW8LpthlNyTgoz8U1Uwd\\_LmypygXk\\_4dDMayezGH6hzcqHmRhR-8EQ](https://www.alterthess.gr/content/molynsi-toy-giorgio-agamben?fbclid=IwARoCKMW8LpthlNyTgoz8U1Uwd_LmypygXk_4dDMayezGH6hzcqHmRhR-8EQ)
2. <http://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/>
3. [https://criticallegalthinking.com/2020/03/26/must-society-be-defended-from-agamben/?fbclid=IwAR3uavv5debERNzuPkk1hETozp5vpEBU5ZyTEHRsBgUh\\_ETNKVeJu7Uwfqw](https://criticallegalthinking.com/2020/03/26/must-society-be-defended-from-agamben/?fbclid=IwAR3uavv5debERNzuPkk1hETozp5vpEBU5ZyTEHRsBgUh_ETNKVeJu7Uwfqw)
4. <https://www.in.gr/2020/03/28/world/koronaioi-astynomia-ton-mpalkonion-pairnei-nomo-sta-xeria-tis-akraies-sympetifores/>
5. [https://www.huffingtonpost.gr/entry/menoeme-spiti-covid-19-kai-to-prosfeyiko-zetema-sten-ellada-gr\\_5e81c36fc5b6cb9dca1a38cd7?ncid=other\\_facebook\\_eucluwzme5k&utm\\_campaign=share\\_facebook&fbclid=IwAR3\\_rAdZQ8iuQZ-yoY89hAPdriaYmt2le6EMzBejCMd8LxHiOfqyiDmckE](https://www.huffingtonpost.gr/entry/menoeme-spiti-covid-19-kai-to-prosfeyiko-zetema-sten-ellada-gr_5e81c36fc5b6cb9dca1a38cd7?ncid=other_facebook_eucluwzme5k&utm_campaign=share_facebook&fbclid=IwAR3_rAdZQ8iuQZ-yoY89hAPdriaYmt2le6EMzBejCMd8LxHiOfqyiDmckE)
6. [https://omniatv.com/853459927?fbclid=IwARoJ4GOMlhGls2q5PpQv-vY24jZs-XrJJE-XGeDETE5P1\\_jk3dcyk\\_xesEJo](https://omniatv.com/853459927?fbclid=IwARoJ4GOMlhGls2q5PpQv-vY24jZs-XrJJE-XGeDETE5P1_jk3dcyk_xesEJo)
7. Foucault, M. 2016. *Abnormal*. Lectures at the College de France 1974-1975. Verso.
8. [https://www.kathimerini.gr/1071496/article/epikairothta/kosmos/yperezoysies-stis-paryfes-syntagmatikhs-ektrophs-gia-thn-kyvernsh-ormpan?fbclid=IwAR2o6PobG-Tija-SkDuirfg\\_PG2rqrQJ98GgfZzBwblAJMld5xm5WhYoOo](https://www.kathimerini.gr/1071496/article/epikairothta/kosmos/yperezoysies-stis-paryfes-syntagmatikhs-ektrophs-gia-thn-kyvernsh-ormpan?fbclid=IwAR2o6PobG-Tija-SkDuirfg_PG2rqrQJ98GgfZzBwblAJMld5xm5WhYoOo)
9. Giorgio Agamben, *Κατάσταση εξάιρεσης. Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπεται την εξαίρεση σε κανόνα*, μτφρ. Μαρία Οικονομίδου, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2007, σ. 13.
10. Στο ίδιο, σ. 15.
11. <https://www.efsyn.gr/node/236348>
12. «Πολιτική θεολογία - Τέσσερα κεφάλαια γύρω από τη διδασκαλία περί κυριαρχίας» (πρώτη έκδοση, 1922), μτφρ. Παναγιώτης Κονδύλης, εκδ. Λεβιάθαν, Αθήνα, 1994.
13. Για μια ανάλυση της εξέγερσης στις φυλακές της Ιταλίας δες, Lancione, M & AbdouMaliq, S. 2020. Bio-austerity and Solidarity in the Covid-19 Space of Emergency-Episode One. *Journal of Society and Space*.
14. <http://davidharvey.org/2020/03/anti-capitalist-politics-in-the-time-of-covid-19/>
15. Rob Wallace, 2020, *Big Farms Make Big Flu: Dispatches on Influenza, Agribusiness and the Nature of Science*, στο περιοδικό *Marx21*, [https://alertacomunista.wordpress.com/2020/03/16/coronavirus-agribusiness-risk-millions-deaths/?fbclid=IwAR2cwf5fX8U\\_ewqifBKVKaCVV4AqVEcWxW8pILYxUWcf139Hm6TmaZ9NHZ8](https://alertacomunista.wordpress.com/2020/03/16/coronavirus-agribusiness-risk-millions-deaths/?fbclid=IwAR2cwf5fX8U_ewqifBKVKaCVV4AqVEcWxW8pILYxUWcf139Hm6TmaZ9NHZ8)
16. Sparke, M. 2017. Austerity and the embodiment of neoliberalism as ill-health: Towards a theory of biological sub-citizenship. *Social Science & Medicine*, 187, 287-295. <https://doi.org/10.1016/j.socsci.med.2016.12.027>
17. [https://www.lemonde.fr/idees/article/2020/03/24/giorgio-agamben-l-epidemie-montre-clairement-que-l-etat-d-exception-est-devenu-la-condition-normale\\_6034245\\_3232.html](https://www.lemonde.fr/idees/article/2020/03/24/giorgio-agamben-l-epidemie-montre-clairement-que-l-etat-d-exception-est-devenu-la-condition-normale_6034245_3232.html)
18. [https://www.statnews.com/2020/03/17/a-fiasco-in-the-making-as-the-coronavirus-pandemic-takes-hold-we-are-making-decisions-without-reliable-data/?fbclid=IwARoHcQl9C1hyZ05974lHsXaU9yG-PQTceRqSV9ylvsG\\_Ge7AWN6LPeoyosg](https://www.statnews.com/2020/03/17/a-fiasco-in-the-making-as-the-coronavirus-pandemic-takes-hold-we-are-making-decisions-without-reliable-data/?fbclid=IwARoHcQl9C1hyZ05974lHsXaU9yG-PQTceRqSV9ylvsG_Ge7AWN6LPeoyosg)
19. Είναι οι όροι που χρησιμοποιεί ο Agamben γι' αυτούς που τοποθετούνται στην κατηγορία της εξαίρεσης, Giorgio Agamben, *Homo Sacer – Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, μτφρ. Παναγιώτης Τσιαμούρας, επιμέλεια-επιμέτρο, Γιάννης Σταυρακάκης, Scripta, Αθήνα 2005, σελ. 57-58.
20. [https://www.alterthess.gr/content/molynsi-toy-giorgio-agamben?fbclid=IwARoCKMW8LpthlNyTgoz8U1Uwd\\_LmypygXk\\_4dDMayezGH6hzcqHmRhR-8EQ](https://www.alterthess.gr/content/molynsi-toy-giorgio-agamben?fbclid=IwARoCKMW8LpthlNyTgoz8U1Uwd_LmypygXk_4dDMayezGH6hzcqHmRhR-8EQ)
21. <https://www.societyandspace.org/articles/bio-austerity-and-solidarity-in-the-covid-19-space-of-emergency>
22. Deleuze, G., & Guattari, F. (1977). *Anti Oedipus. Capitalism and Schizophrenia*. Penguin Books.



# Αποτυπώσεις σε στιγμές κινδύνου

ΤΟΠΙΚΑ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ / ΑΘΗΝΑ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ / ΚΩΣΤΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ / ΘΑΝΑΣΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ  
/ ΝΙΚΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ / ΒΑΛΙΑ ΑΡΑΝΙΤΟΥ / ΑΡΓΥΡΗΣ ΑΡΧΑΚΗΣ / ΝΤΙΝΑ ΒΑΪΟΥ / ΦΩΤΕΙΝΗ ΒΑΚΗ /  
ΑΡΓΥΡΩ ΒΑΤΑΚΗ / ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΒΛΑΝΤΩΝΗ / ΕΦΗ ΓΑΖΗ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ / ΔΙΟΝΥΣΗΣ  
ΓΟΥΤΣΟΣ / ΙΛΕΙΑΝΑ ΔΗΜΑΔΗ / ΟΡΕΣΤΗΣ ΔΙΔΥΜΙΩΤΗΣ / ΚΥΡΚΟΣ ΔΟΞΙΑΔΗΣ / ΚΩΣΤΑΣ ΔΟΥΖΙΝΑΣ /  
ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΡΟΣΟΣ / ΕΛΛΗ ΔΡΟΥΛΙΑ / ΝΙΚΟΣ ΕΡΗΝΑΚΗΣ / ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΗΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ / ΒΑΣΙΛΗΣ  
ΘΑΝΟΠΟΥΛΟΣ / ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΙΝΤΖΙΔΗΣ / ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΒΟΥΛΑΚΟΣ / ΜΑΚΗΣ ΚΑΒΟΥΡΙΑΡΗΣ /  
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΚΟΛΥΡΗΣ / ΡΑΝΙΑ ΚΑΛΑΝΤΖΗ / ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΛΤΣΑΣ / ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΟΠΟΥΛΟΣ  
/ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΡΥΔΑΣ / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΤΣΙΡΗ / ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΟΥΠΚΙΟΛΗΣ / ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ  
ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ / ΑΛΙΚΗ ΚΟΥΣΦΟΛΟΓΟΥ / ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΒΕΛΑΣ / ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΟΥΓΙΟΥΜΟΥΤΖΑΚΗ  
/ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΥΖΕΛΗΣ / ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΤΣΙΑΡΑΣ / ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ / ΘΕΩΝΗ  
ΚΟΥΦΟΝΙΚΟΛΑΚΟΥ / ΠΑΤΡΙΤΣΙΑ ΚΥΠΡΙΑΝΙΔΟΥ / ΛΕΑΝΔΡΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ / ΒΑΣΙΑΝΝΑ  
ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ / ΚΩΣΤΑΣ ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΣ / ΠΕΤΡΟΣ ΛΙΝΑΡΔΟΣ ΡΥΛΜΟΝ / ΝΑΣΙΑ ΛΙΝΑΡΔΟΥ-  
ΜΠΛΑΝΣΕ / ΘΩΜΑΣ ΜΑΛΟΥΤΑΣ / ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΑΡΑΤΟΣ / ΚΙΜΩΝ ΜΑΡΚΑΤΟΣ / ΜΑΡΙΝΑ ΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ  
/ ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ / ΦΙΟΡΗ-ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ / ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ /  
ΑΘΗΝΑ ΜΙΧΑΛΑΚΕΑ / ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΙΧΟΣ / ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΜΠΑΛΤΑΣ / ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΠΑΡΤΣΙΔΗΣ / ΣΟΦΙΑ  
ΜΠΕΜΠΕΖΑ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ / ΜΙΧΑΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗΣ / ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ / ΜΑΡΩ  
ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΜΑΛΟΥΤΑ / ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ / ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ  
/ ΠΕΤΡΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ / ΑΝΝΑ-ΜΑΡΙΑ ΠΙΣΚΟΠΑΝΗ / ΜΕΛΙΑ ΠΟΥΡΗ / ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΡΩΙΜΟΣ /  
ΣΠΥΡΟΣ ΡΑΓΚΟΣ / ΕΛΕΝΗ ΡΕΘΥΜΙΩΤΑΚΗ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΓΚΡΙΩΤΗΣ / ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΙΜΟΣ / ΝΤ. ΒΑΝΣ ΣΜΙΘ  
/ ΛΟΪΖΟΣ ΣΟΦΟΣ / ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΠΟΥΡΔΑΛΑΚΗΣ / ΠΕΤΡΟΣ-ΙΩΣΗΦ ΣΤΑΝΓΚΑΝΕΛΛΗΣ / ΑΡΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ  
/ ΠΑΤΤΥ ΣΧΟΙΝΑ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΩΤΗΡΕΛΗΣ / ΓΙΟΑΧΙΜ ΤΑΪΣΕΝ / ΝΙΚΟΣ ΤΖΑΝΑΚΗΣ / ΔΙΟΝΥΣΗΣ  
ΤΖΑΡΕΛΛΑΣ / ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΑΚΙΣΤΡΑΚΗ / ΝΙΚΟΛΑΣ ΤΣΑΦΤΑΡΙΔΗΣ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΣΙΜΟΥΡΗΣ / ΓΙΑΝΝΗΣ  
ΤΣΙΡΜΠΑΣ / ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΙΤΣΕΛΙΚΗΣ / ΤΕΛΗΣ ΤΥΜΠΑΣ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ / ΓΙΑΝΝΗΣ  
ΦΛΥΤΖΑΝΗΣ / ΜΑΓΔΑ ΦΥΤΙΛΗ / ΝΙΚΟΣ ΦΩΚΑΣ / ΠΑΥΛΟΣ ΧΑΡΑΜΗΣ / ΕΛΕΝΑ ΨΥΛΛΑΚΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΠΟΛΑ ΚΑΠΟΛΑ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΥΖΕΛΗΣ, ΟΡΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

νήσος